

HUMANIST

Alle skal vi dø, men hva skal skje med det som blir igjen av oss? Utenfor Norges grenser prøver nye måter å håndtere de døde på.

Alle skal vi dø, og det skal alle rundt oss også. Det må vi forholde oss til, både følelsesmessig og praktisk. Slik blir det at noen av de mest ikoniske delene av vår felles historie, det være seg Osebergskipet, pyramidene eller katakombene i bunn og grunn er gravsteder.

Også i dag er det store kulturelle variasjoner i hvordan vi behandler våre døde. Fra amerikanernes fulle balsamering og åpen kiste, til tibetansk himmelbegravelse (der liket kuttes opp og mates til gribbene). Ulike samfunns måter å ta farvel med de døde på sier noe om oss, og om bånd folk imellom.

God gammeldags gravferd

Louis Edouard Fourniers maleri «Shelleys gravferd», fra 1889. Poeten Percy Bysshe Shelley druknet i en storm i Middelhavet noen få uker før si 30-årsdag.

Tross dette mangfoldet er gravferdsindustrien dypt konservativ. Det har helt naturlige årsaker; i en tid med høy levealder er klientene gjerne eldre, og tradisjon er for mange en trøst i sorgen.

Norge har også meget strenge regler for gravferd. Alt fra materialer i kisten (det må være kiste!) til restriktive regler om askespredning.

Når i tillegg det er Den norske kirke som har ansvaret for gravferd i Norge er det kanskje ikke rart at deres normer er blitt enda mer sementert som det naturlige valget for gravferd. Dette kan [endre seg når det kommer et skille av stat og kirke](#).

Kistebegravelse på gravplass tilknyttet kirke er likevel regelen, og det er praktisk og juridisk vanskelig å avvike for mye fra den.

Å brenne de døde

En stor revolusjon har vi likevel hatt: Vi tillater kremasjon. Det tok sin tid.

De første europeiske forkjemperne for kremasjon hadde jordnære motiver. Legen Tore Salte forklarer ståa slik på bloggen han skriver om [Bergens medisinske historie](#):

På slutten av 1800-tallet ble retten til kremasjon en kampsak i Europa. Bakgrunnen for

dette var den kraftige byveksten som fant sted på denne tiden. Den økende befolkningstettheten satte også press på kirkegårdene, og i de største byene var gravene overfylte så det bare var et tynt lag med jord som dekket de råtnende kroppene.

Ikke bare var lukt et problem, forurenset drikkevann kunne føre til kolera og tyfus. De overfylte gravplassene var simpelthen et folkehelseproblem.

Heldigvis kom ingeniørene med redningen. På Verdensutstillingen i 1873 var en nyutviklet og forlokkende moderne kremasjonsovn utstilt. Legen Sir Henry Thompson besøkte verdensutstillingen, og da han dro hjem beskrev han kremasjon som «en nødvendig sanitær forholdsregel mot spredning av sykdom i en befolkning som stadig vokser seg større i sammenligning med landarealet den opptar». Året etter stiftet Thompson The Cremation Society of Great Britain, og ti år etter bar arbeidet frukt. Kremasjon ble lovlig i Storbritannia i 1884.

Ideene kom også til Norge, slik nyvinninger fra mer sentrale strøk gjerne gjør. Hvordan lovendringene kom til i Norge, kan leses i innledningen til NOU 2014:2, med tittelen *Lik og likskap*. Som i Storbritannia var ikke kremasjon akkurat et folkekrav: «Kremasjon kom attende til landet fordi ein frilynt elite arbeidde fram legalisering, fekk bygd dei første krematoria og kunne betale for kremasjonen.»

Hagbard Berner,
stortingsrepresentant,
statsrevisor og redaktør for
Dagbladet, var formann da
Norsk Ligbrennerforening ble
stiftet i 1889

Blant den «frilynte eliten» finner vi prominente borgere som forfatteren Camilla Collett, Venstrepolitikeren og rederen Hans Rasmus Astrup og Dagbladet-stifteren Hagbarth Berner. Da Norsk Ligbrennerforening ble stiftet i 1889, var Berner formann.

Kremasjon vs. kjødets oppstandelse

Det tok lenger tid å få en lovendring i Norge. Lov å kremere ble det ikke før i 1889, og det første krematoriet var ikke på plass før i 1907. I mellomtida ble aktivistene kjørt til Gøteborg for å bli kremert.

Tregheten hadde sine årsaker. En var at det ganske enkelt ikke var like akutt behov for å få noe gjort med kirkegårdene; Norges byer var ikke akkurat London eller Paris. Men mest i veien sto Kirken. Kremering var sett på som hedensk og det var sterk motstand mot innføring av denne skikken.

Da kremasjon vel hadde fått aksept var askespredning det neste som møtte religiøs motstand. Askespredning ble ikke tillatt i Norge før i 1997, og det var ikke uten motargumenter fra kirkelig hold. Bispemøtet i 1994 erklærte faktisk askespredning «ukristelig», delvis med teologisk begrunnelse, et syn som ifølge avisen Vårt Land [fremdeles ble holdt av en del biskoper så sent som 2011](#). Da sto et mindretall av kirkens biskoper – Erling Pettersen, Halvor Nordhaug og Ingeborg Midttømme – fast ved at «gravferd med askespredning bryter med den kristne skapertroen og oppstandelsestroen».

Kremasjon er fremdeles langt mindre utbredt i Norge enn i våre like lutherske naboland: I Norge velges det kremasjon ved bare 32 prosent av dødsfallene. I Sverige og Danmark kremeres nesten tre fjerdedeler av alle som dør. Norske regler for spredning av asken er dessuten meget strenge. Søknad må innvilges, og askespredning må skje langt vekk fra der folk bor og ferdes. I praksis er høyfjell og åpent hav de eneste alternativene. Asken kan heller ikke deles eller beholdes av familien.

Dette er en svært restriktiv praksis sammenlignet med mange land vi ellers liker å sammenligne oss med, der slike løsninger begynner å bli vanlige.

New Age, panteisme og nihilisme

Den religiøse motstanden mot askespredning er ikke unik for Norge. Så sent som i oktober i år gikk Paven hardt ut mot en del av de nyvinningene i gravferdsindustrien som begynner bli populære i vestlige land. Det være seg askespredning og å legge litt av asken i et sorgsmykke, dele asken mellom familiemedlemmer eller å ha asken hjemme.

Slike praksiser blir av Paven [avskrevet som «nyhedensk»](#). I tillegg presenteres blant annet et teologisk argument der ideer om at den døde vender «tilbake til moder natur» er ukristelige.

I Vatikanets dokument (med tittelen [Instruction Ad resurgendum cum Christo](#)) står det blant annet:

In order that every appearance of pantheism, naturalism or nihilism be avoided, it is not permitted to scatter the ashes of the faithful departed in the air, on land, at sea or in some other way, nor may they be preserved in mementos, pieces of jewellery or other objects.

Kremasjon er derimot akseptert:

The Church raises no doctrinal objections to this practice, since cremation of the deceased's body does not affect his or her soul, nor does it prevent God, in his

omnipotence, from raising up the deceased body to new life.

Fra gravlund til minnelund

En annen nyere trend innen gravferd er minnelunder. [I en minnelund reises et monument](#) med plass til flere navn, det pyntes med beplanting og ofte benker rundt.

Minnelunden er vedlikeholdt av kirkelig fellestråd eller kommunen, og er således et populært tilbud for de som ikke vil ha noe styr med gravstell, som kanskje bor langt vekk fra familien, eller som av andre grunner synes egen grav og gravsted blir litt mye.

Kritikere finnes også her, særlig problematisk for noen er det at minnelund er et valg som ikke er de etterlatte «til bry». Dette kan oppleves som press på særlig eldre mennesker for å velge et annet alternativ enn de ellers ville valgt. Men det er lett å se minnelunder som en utvikling som er i takt med dagens flyttemønstre og nye familiestrukturer. I tillegg er et felles minneste en måte å unngå den betydelige utgiften det er å kjøpe en gravstein. Prislappen på en slik kan lett starte ved 10 000 kroner.

Om man beveger seg utenfor Norge er det derimot ikke vanskelig å finne alternativer til både kremering og kistebegravelse. En høyteknologisk nyvinning har så smått begynt å få fotfeste i USA. Såkalt «alkaline hydrolysis», også kjent som biokremering eller flytende kremering, er en prosess der liket reduseres til aske ved en annen kjemisk reaksjon enn forbrenning.

Liket legges i en basisk væske og varmes til høy temperatur under trykk. Etter at prosessen er ferdig er det en væske og beinrester igjen, sistnevnte kan knuses til aske (noe som også gjøres med kremerte levninger, i en såkalt kremulator).

Her er det den store motstanden mot prosessen kommer inn. Hva skal vi kalle den gjenværende væsken? Det er en stor «æsj»-faktor ved å la avfallet fra prosessen bli behandlet som avfall.

Forkjemperne for metoden påpeker at å la restene av den kjemiske prosessen gå ut i lufta eller at liket tas opp i jorda ikke er særlig annerledes, rent kjemisk. Og at uansett er dette selve poenget: [Biokremering slipper ut langt mindre forurensing, og bruker mindre energi enn alternativene.](#)

En annen høyteknologisk løsning er en variant av frysetørking, såkalt promesjon. Prosessen er utviklet i Sverige, men ikke tatt i bruk. I NOUen *Lik og likskap* ble promesjon kort diskutert, men skepsisen til slike nye kremasjonsformer skinner gjennom:

Utvalet meiner at det ikkje er noko mål at norsk gravplassforvaltning skal være i første rekkje i den teknologiske utviklinga. Utvalet vil ikkje gjøre noko framlegg om ein heimel for forsøk eller dispensasjon i gravferdslova.

Slike tekniske nyvinninger er kanskje mer relevante i USA, der kistebegravelse oftest er etter en seremoni med åpen kiste og et livaktig (og kanskje ikke særlig lik-aktig) lik. Livaktigheten er ikke tilfeldig: likene blir pyntet på, med det som med norske øyne kan virke som ekstreme metoder.

Full balsamering er standard når den døde skal klargjøres for begravelse. Balsameringsvæsken er av en mindre miljøvennlig art, og består blant annet av formaldehyd. Et høydepunkt i arbeidet med denne artikkelen var å oppdage at det finnes lilla balsameringsvæske, til bruk for lik med gulsott. Et triks mange blondiner som har brukt lilla sjampo for å fjerne gulskjær i håret kjenner igjen.

Lenge leve døden

Denne (med norske øyne sett) overdrevent kosmetiske behandlingen av de døde i USA er antagelig grunnen til at en motkultur har dukket opp: Dødspositivitetsbevegelsen.

Fra Caitlin Doughty YouTube-kanal [Ask A Mortician](#).

The Order of the Good Death ble stiftet i januar 2011 av Caitlin Doughty. Doughty er historiker, og etter å ha jobbet i et krematorium utdannet hun seg til mortician, en høyere utdannelse innen gravferd som blant annet innbefatter juss og anatomi. «Ordenen» hennes er en samling folk som jobber i gravferdsindustrien, akademikere og kunstnere, som jobber for en større åpenhet om dødelighet og døden. En av kampsakene er å få flere valgmuligheter for hva som skjer ved slutten av livet og etterpå.

The Order of the Good Death [jobber ut fra en åttepunktliste](#) som omhandler temaer som åpenhet om døden, en respekt for den avdødes ønsker, miljøet, og at lover ikke burde diskriminere.

De arbeider også for såkalte livstestamenter. I slike testamenter skal folk skriftlig gi uttrykk for hva de ønsker ved døden og etter, og helst planlegge gravferden på forhånd. Eksempler på hvorfor dette er viktig, er mange, men ekstremtilfellene er slikt som [transkvinner som blir begravet med klippet hår og under sitt tidligere navn](#).

I Norge er forøvrig livstestamenter mest kjent som dokumenter som begrenser medisinsk inngripen ved livets slutt, noe [foreningen Retten til en verdig død særlig jobber med](#), mens det i denne sammenhengen også er et utvidet dokument om ønsker ved begravelse og hvem som er ansvarlig.

The Order of the Good Death hevder at disse spørsmålene aktualiseres av samfunnstrender som globalisering, sekularisering og individualisering av ritualer. Nå som vi har større individuell frihet og tilgang til andre kulturelle uttrykk, og kanskje velger bort fra seremoniene til organisert religion, er det mulig å ha et større spekter med valg også på dette området:

In the last 20-30 years, the world has become a global community where we do not have to live and die in the towns we were born, nor do we have to believe what our parents believed. All of a sudden we are able to choose the rituals we perform with our dead and how we dispose of dead bodies. We can think much bigger about the future of death. How we die is, after all, how we live.

En mer naturlig begravelse

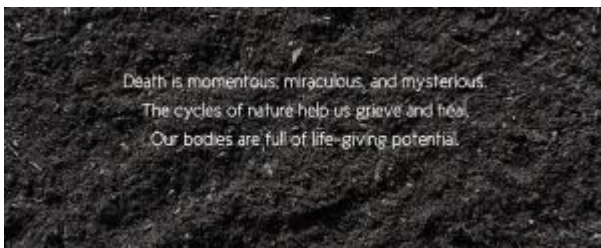
Ordenens medlemmer jobber for større åpenhet og valgfrihet på ulikt vis. Grunnleggeren Caitlin Doughty driver et [alternativt begravelsesbyrå](#) som spesialiserer seg i såkalt naturlig begravelse der liket ikke er balsamert, og i stedet for kiste begravnes i et svøp.

Byrået hjelper familier med å stille liket, og med å holde en vake eller lignende seremoni i hjemmet. Dette gir, mener de, et mer naturlig forhold til den døde. At familien får ta større del i den aller siste fasen gjør det lettere å bearbeide sorgen. Dessuten er slik begravelse mer miljøvennlig og billigere for familien enn en begravelse med kiste, balsamering, og leid lokale ville vært.

Caitlin Doughty har også gjort seg bemerket gjennom boken *Smoke Gets in Your Eyes: And Other Lessons from the Crematory* (2015). Hun lager i tillegg en YouTube-serie der hun på humoristisk vis svarer på spørsmål fra seerne om død, begravelse og sorg. Spørsmålene går fra de morsomme og morbide til de mer informative: Er det lovlig med viking-begravelse, sånn med brennende skip som på film? Hvordan lukker du munnen på de døde?

Et annet medlem av Order of the Good Death, Sarah Wambold, ser på sitt alternative begravelsesbyrå som et sted der døde og levende kan være sammen. Til avisen The Pacific Standard [forklarer Wambold](#) at de ønsker å ha en samtale med de etterlatte om hva døden betyr for dem, siden de fleste byråene ikke fyller dette behovet.

Death and the City

Screenshot fra The Urban Death Projects [nettside](#).

Katrina Spade er et annet medlem i The Order of the Good Death som har startet et prosjekt i samme baner, men med et mer øko-futuristisk tilsnitt. Spade har bakgrunn i arkitektur og design, og har blant annet jobbet med kompostering. Ideen meldte seg: Hva med å kompostere de døde - i byen?

The Urban Death Project er en løsning for en miljøvennlig begravelse for byer. Problemet med plass til de døde i en tid med befolkningsvekst og fortetting er et problem vi ikke er helt kvitt siden kremasjonens spede begynnelse i Europa, i alle fall ikke om alle skal ha sin egen plass.

I New York er det ikke mulig å leie gravplass uansett hvor rik du er, og flere storbyer i USA har satt stopp for utbygging av nye kirkegårder. Kirkegårder tar dessuten opp matjord, som er en begrenset ressurs.

The Urban Death Projects løsning er et byggverk på tre etasjer med en søyle i midten. Liket bæres av familien og legges inn på toppen, der det dekkes med trespon. Etter noen uker er det mulig å ta ut kompost nederst. Familien kan ta med jorden til egne hager, eller jorden kan gå til parken rundt bygget, eller «tilbake til byen» som næring til grønne lunger. Metoden er miljøvennlig, gir familien

en større mulighet til å delta, og har lave kostnader. Det er jo ingen kister og ingen leie av gravplass.

Det store ankepunktet er kanskje at du ikke får tilbake «din» kompost fra din avdøde, noe mange fra vår kulturkrets vil synes er ubehagelig.

Ideen om mer økologiske begravelser er ikke bare et amerikansk fenomen. I Storbritannia er det [Natural Death Centre](#) som er organisasjonen for naturlige begravelser, hjemmegravferder og lignende. Natural Death Centre er uten bindinger til begravelsesbyråer, og gir deg råd om gravferder og om minnelunder som følger deres grønne standarder.

Et eksempel på en slik grønn minnelund i Storbritannia er [Binning Wood](#) rett utenfor Edinburgh. Minnelunden er ikke sperret inne med gjerder. Blomster og annen pynt kan legges ned, men må være uten bånd og ellers nedbrytbare, og beplanting må være med blomster som ellers vokser på stedet. Det er mulig å ha en nøytral gravstein eller umerket grav. Det er også et visst aktivistisk aspekt ved det hele: At skogen har blitt brukt som gravplass vil gjøre det vanskelig å røre ved dens nåværende status som naturreservat.

Idylliske Binning Wood er en [åpen, økologisk gravlund](#) i et skogområde, men strenge krav til nedbrytbarhet.

Binning Wood har også strenge regler for hva slags materialer kistene kan være laget av. For hva er vel en økologisk begravelse om ikke kisten er nedbrytbar?

En kiste som passer for deg

I en tid med tøyposer til handleturen, elbil, og kortreist mat fra lokale produsenter, er det kanskje ikke merkelig at vi får [blogginlegg som på denne begravelsesbloggen](#). Her kan vi lese om hvordan sekstiåttre gjerne vil ha håndlagde kister av den gammeldagse typen, med bredt parti på midten og smalere nederst. Retro og håndlaget.

Det blir stadig flere kister i nedbrytbare materialer å få, og nettsidene som selger dem spiller ofte på de samme strengene som andre lokale småprodusenter av håndverksvarer gjør.

Se for eksempel engelske Somerset Willow, en familiedrevet kurvmaker-forretning, som skriver om hvordan kurvmakeren Edward Hill (født 1901) startet med å lage kurver til duer. Ikke bare holder forretningen han grunnla gamle håndverkstradisjoner i live, de investerer også i lokalsamfunnet. Og på nettsiden kan du [designe din egen kiste i flettet selje](#).

Om ikke minnelund og selvdesignet kiste er nok for å tilfredsstille din hang til individualitet, kan du

ta det helt ut i det eksentriske. Helt nylig har det blitt mulig å hauglegges i Storbritannia. Steinhuggeren Toby Angel har bygget en gravhaug i Herefordshire, inspirert av steinalderen. Haugen har [et gravkammer](#) der urner kan plasseres.

Angel sier at han er misfornøyd med tilbudene som finnes til de avdøde, særlig på den estetiske siden, og etterlyser flere valg. I [et intervju med avisen The Independent](#) forklarer han at standardløsningen med kiste og krematorie kanskje passer for mange, men at det burde finnes et valg.

Kirken som bremsekloss

I Norge har slike nye (og gamle) former for gravferd til en viss grad blitt hindret av at kirken i praksis har monopol på gravferd. Det er rett og slett ikke mulig, eller lov, med alternative gravferdspraksiser. Selv ikke alternativer som er helt vanlige i andre vestlige land.

I Norge gis ikke asken etter kremasjon til familien, og det har kanskje noe med den veldig strenge praksisen for askespredning å gjøre. Spredning må skje på et «tilstrekkelig øde sted» vekk fra ferdsel eller bebyggelse (for eksempel hytter). I praksis betyr det høyfjell eller åpent hav. Du bør med andre ord ikke være urbant anlagt nostalgiker, for The Urban Death Project kommer neppe til Norge med det første.

De strenge reglene for askespredning er urimelige. Asken er, av naturlige grunner, både steril og inorganisk, så det er ingen smittemessige grunner til at spredningen må skje langt fra folk. En bekymring er at dersom man tillater folk å spres på et mer spesifikt sted enn «havet», vil stedet ifølge [regjeringens informasjon om askespredning](#) få «preg av et privat gravsted». Private gravplasser må man nemlig søke om å få lov å etablere.

Asken kan heller ikke deles. Ett menneske skal ha én grav. Det vil si at det er uaktuelt å spres i to ulike land, noe en del begynner etterlyse i en stadig mer globalisert verden. Eller å ta med seg en liten klype på en siste guttetur til Liverpools legendariske fotballbane Anfield, som en venn av meg drømte om.

Selv noen av de aller minst outrerte alternativene nevnt over, er ikke tillatt. Den tradisjonelle flettede kisten i selje fra den engelske kurvmakeren tilfredsstillere ikke minimumskravene, da den ikke har vanntett bunn. Begravelse i svøp heller enn kiste må man søke om dispensasjon for å få lov til, en dispensasjon nok mest tiltenkt muslimsk gravferdsskikk.

I Norge merkes flere av de trendene som ligger bak fremveksten av alternative gravferdsmetoder. En økende individualisering og sekularisering i befolkningen har allerede påvirket hva folk vil. Bare [halvparten av befolkningen ønsker å begraves i regi av kirken](#).

Påvirker gjør også etniske og religiøse minoriteter med egne gravferdsskikker. Og prøv å forklare en brite eller amerikaner at de ikke kan få med asken hjem ...

Om kirkemonopolet på gravferd faller, vil disse debattene muligens igjen bli aktuelle: Hvor og hvordan skal folk begraves? Og hvordan skal de se ut? Hvordan skal vi si farvel?